
Slika Eberharta Keilhaua u Zagrebu

Vladimir Marković

Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad - UDK 75 Keilkan, E.
75.071 (450=398) "16"

18. lipnja 1996.

Sliku "Alegorija Vanitasa", u privatnome vlasništvu u Zagrebu, autor pripisuje Eberhartu Keilhau, talijaniziranim imenom Monsù Bernardu (1624.-1687.), podrijetlom Dancu, Rembrandtovu učeniku i slikaru talijanskog seicenta. Podudarnost s njegovim djelima iz venecijanskog i bergamskog razdoblja, pokazuju da je zagrebačka slika nastala prije slikareva odlaska u Rim godine 1956.

U Zagrebu je u privatnome vlasništvu slika starice s dječakom. Likovi su prikazani do ispod pojasa. Starica je odjevena u iznošenu pučku odjeću. Sjedi i kiti se naušnicama. Ispred nje je rub stolića s otvorenom kutijom za nakit, češljem i bočicom za mirise, a do nje, na desnoj strani slike, dječak koji pridržava ogledalo i osmjehuje se iza staričinih leđa pokazujući joj "figu". Slika prikazuje alegoriju "Vanitasa".

Slika je tamna. Kosim su mlazom svjetla naglašena lica i mjestimično ruke i odjeća: crvena haljina ispod staričine pregače, žuti ovratnik, pa dijelovi rukava njezine i dječakove bijele košulje. Crvena vrpca prebačena preko ogledala, odsjaji svjetla na predmetima na stoliću, u staklu bočice s mirisima, u perlama i u kutiji za nakit unose živost trenutnog. Oblici su prikazani skicozno, brzim i energičnim, ali u predmetima na stoliću crtački suzdržanim potezima kista. Namjera da se alegorijska tema prikaže posredovanjem svakodnevnog i stvarnog osobeno je slikarskom "realizmu" 17. stoljeća.

Kompoziciju istovjetnu zagrebačkoj alegoriji "Vanitasa", također formata, 72,5x97 cm, objavio je E. Battisti godine

1953. kao djelo rimskog slikara A. Amorosija (oko 1660. - nakon 1736.).¹ Potom je istu sliku F. Zeri pripisao Eberhartu Keilhau (Keilu), talijaniziranim imenom Monsu Bernardu (1624.- 1687.).² Promjena je atribucije bila dokaz u polemici oko otkrića Roberta Longhija, objavljenog godine 1938., kada je identificirano i vratio u povijest umjetnosti djelo E. Keilhaua, rođenog u Danskoj, Rembrandtova učenika i slikara talijanskog Seicenta.³ Pitanje autorstva sporne slike riješila je M. Heimbürger, autorica Keilhauove monografije prepoznajući je kao kopiju jednoga njegova izgubljenog reda.⁴ I usporedba s kompozicijski jednakom

¹ Battisti, E., "Per la conoscenza di Antonio Amrosi", *Commentari*, 2, 1953, str. 155-164.

² Zeri, F., "Berhard Keil: una tela e una tavola", *Paragone*, 45, 1953, str. 45-47.

³ Longhi, R., "Monsu Bernardo", *La Critica d'Arte*, 4-6, 1938, str. 121-130.

⁴ Heimbürger, M., "Bernardo Keilhau detto Monsu Bernardo", Roma, 1988, str. 273, sl. C17.

zagrebačkom slikom pokazuje razlike koje otkrivaju ruku kopiste. Shematičan način oblikovanja lica, ruku, odjeće drukčiji je od Monsu Bernardova (Keilhauova) nervoznog i izražajnog rukopisa. Izostao je suptilno odmjereni odnos između dječakova jače osvijetljenog i staričina u polusjenu uronjena lica. Na kutijici za nakit nema za Monsu Bernarda karakterističnog pomno iscrtana ornamentalnog ukrasa. - No, zagrebačka slika nije bila neposredni predložak. Na kopiji je drukčije prikazana marama na staričinoj glavi. Njezino je lice mlade, a dječak je odrasliji i grublji. Kopista se poslužio jednom od izgubljenih replika zagrebačke "Alegorije Vanitasa".

Monsu Bernardo je, naime, istu kompoziciju znao ponavljati u nekoliko replika a u predstavi različitih tema često se služio istim modelima, licima starih žena, dječaka, bradatih muškaraca. Staricu sa zagrebačke "Alegorije Vanitasa" ponavljao je također više puta. Zagrebačkoj slici osobito su bliske "Starica koja se sprema vesti" iz Muzeja u Serpukhovu i "Starica s otvorenom knjigom i kutijom za vezenje" nepoznate ubicacije.⁵ Prikazane su u sličnome sjedećem položaju do ispod pojasa, koštunjava su muškobanjastog lica, jakog nosa, osvijetljene su kosnim svjetlom koje naglašava reljef lica kao i na zagrebačkoj slici. No po položaju glave i portretnim osobinama s njome je posve istovjetna "Starica zaogrnutu u prugasti šal" iz privatne zbirke u Rimu.⁶ Obje su blago nagnutih glava, prikazanih gotovo pročelno, tek neznatno pomaknutih u lijevi poluprofil, s naglašeno krupnim i široko otvorenim očima odsutno podignuta pogleda. Nos im je dug i povinut i od čela odvojen dvjema borama. Usne su odmaknute nisko ispod nosa i jednako rezane. Toliko im je toga zajedničko da nije riječ samo o istome tipu nego o jednakom pogledu na isti, stvarni ili izmišljeni model.

Sve tri slike starice M. Heimbürger datira oko godine 1652.-1653., dakle, u rano talijansko razdoblje slikareva djelovanja.⁷ U slikama prepoznaje Rembrandtov lik stare žene koji je Monsu Bernardo usvojio u njegovu atelijeru, za vrijeme gotovo desetogodišnjeg rada u Amsterdamu (od 1642.), prije nego što je 1651. došao u Veneciju.⁸ Rembrandtova se pouka prepoznaje i u slikanju staračke puti kratkim i gustim potezima, koji razgrađuju oblike u slikarsko skicoznu živost, lišenu izvanjske virtuoznosti. No ta rembrandovska iskustva - kako je već utvrdio Roberto Longhi - Monsu Bernardo povezuje i u Veneciji mijenja potaknut Fettijevim načinom oblikovanja i "kostimiranja" likova.⁹ Utjecaj Fettijeva slikarstva očigledan je i u zagrebačkoj slici, osobito u odjeći starice, u krivudavim i gustim naborima mrkomodroga rukava i široko uvijenoj tkanini pregače.

"Alegorija Vanitasa" iz Zagreba istodobna je sa spomenutim Bernardovim (Keilhauovim) slikama starih žena i nastala je svakako prije njegova odlaska u Rim godine 1656., nakon jednogodišnjega djelovanja u Bergamu.¹⁰ Ako prihvatimo periodizaciju Keilhauova opusa, koju predlaže M. Heimbürger, za slike koje radi u Bergamu karakteristična

su "dva-tri lika, gotovo uvijek prikazana samo do pojasa" i ponovna uporaba tamne pozadine - a ne više kao u slikama iz venecijanskog razdoblja, gdje je iza likova rasvijetljeno nebo malim oblacima.¹¹ Naravno, tu periodizaciju treba prihvatiti s oprezom - na to upozorava i sama autorica - jer izmjena neutralne tamne i pejzažne pozadine stalna je u Keilhauovom slikarstvu. Prisutna je već u njegovim nizozemskim slikama, kada prihvaća Rembrandtov način uporabe svjetla, ali i Bloemaertovu postavu likova ispred široko otvorenog neba.

Zagrebačka slika "Alegorija Vanitasa" iz slikareva je sjevernotalijanskog razdoblja, sudeći također i po dječakovu portretu. On još ne pripada Keilhauovom tipu dječaka okrugloga lica i tamnog, melankoličnog pogleda, koji je slikar oblikovao možda već u Bergamu i potom učestalo ponavljao u tijeku tridesetogodišnjeg rada u Rimu. Iskričava radost pogleda, razvedenost obrisa lica, uski i mali nos, pa vrlo koso osvijetljenje koje bačenim sjenama oživljava oblike obraza, usana, brade, ne treba objasniti samo osobitim, ironičnim udjelom dječaka u tumačenju alegorijske teme koju prikazuje zagrebačka slika. Čini se da slikar obnavlja i sjećanja na nizozemske susrete sa slikama utrechtskih karavadata iz Bloemaertova kruga.

⁵ Isto, str. 162, sl. 29 i str. 165, sl. 33.

⁶ Isto, str. 167, sl. 35. Slika je reproducirana i u *Arte Veneta*, XXXIX, 1985, u studiji M. Heimbürger "Bernardo Keilhau a Venecia", str. 65-76.

⁷ Na stranicama navedenim u bilješkama 6 i 7

⁸ Keilhauov životopis objavio je već F. Balducci (umro 1696.) u "Delle notizie de' professori del disegno da Cimabue in qua", IV. Santi Franci, Firenze, 1728., pod naslovom "Eberhart Keilhau (Kailo) di Helsingor in Danimarca Pittore detto fra noi Monsu Bernardo Discepolo di Rembrandt van Rein, nato 1624. + 1687". Balduccijevi su podaci pouzdani, jer je Keilhau osobno poznao i služio se njegovim obavijestima o Rembrandtu, pišući djelo o grafici "Cominciamento e progresso dell'arte dell'intagliare in rame", objavljeno u Firenzi godine 1686 (Vidjeti: J. Rosenberg, S. Slive i E. H. ter Kuile, "Duch Art and Architecture: 1600-1800", Penguin Books, 1972, str. 159.)

⁹ N.dj. str. 126.

¹⁰ Na Keilhauovim rimskim slikama vrlo je često nekoliko likova prikazanih u tričetvrt ili punoj figuri kako sjede na podu, okupljeni istim događajem. Na slike iz rimskog razdoblja uglavnom se odnosi zapažanje M. Liebmann: "Na njegovim platnima ljudi postoje, ali ne djeluju; nedostaje im gotovo svaka uzajamna povezanost" ("I Pittori della realita' in Italia nei sec. XVII XVIII", *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae*, XV; 1969, Budapest, str. 266). No takav odnos likova nije bez psihološkoga značenja i proizlazi iz želje za portretnom individualizacijom svakoga pojedinog lika, u kojoj i Liebmann prepoznaje "veliku izražajnu snagu" (str. 267).

¹¹ N.dj., str. 89 i 96.

1. E. Keilhau (Monsu Bernardo), *Alegorija Vanitasa*, ulje na platnu, 72,5x97 cm, privatno vlasništvo, Zagreb

2. Kopija po E. Keilhau (Monsu Bernardo), *Alegorija Vanitasa*, ulje na platnu, 72,5 x 97 cm, neznano vlasništvo

“Alegoriju Vanitasa” iz Zagreba Keilhau je naslikao u sjevernotalijanskom razdoblju, kada je u Veneciji bio među prvim predstavnicima “tenebrosa” - slikara koji su dali nov polet Caravaggiovu poimanju svjetlosti i oblika. Tek poslije Keilhaua došli su L. Giordano (1652.-1653.), G. Langetti i C. Loth (1655.). Njegovi prizori i likovi iz svakodnevnog pučkog života, prikazani bez retorike, idiličnog uljepšavanja ili idealizacije ostavili su jasan trag u venecijskom i lombardijskom slikarstvu. Slikarski realizam koji je usvojio u Nizozemskoj prepoznaje se u djelima njegovih suvremenika, ali i sljedećih naraštaja. Spomenimo samo P. Bellottija (1625.-1700.), A. Carnea (1637.-1692.) i G. Cerutija (1698.-1767.). U Rimu je Keilhau imao vodeću ulogu među slikarima pučkoga žanra. Povijest umjetnosti tek je nedavno prepoznala važan njihov udio u umjetnosti talijanskog seicenta i settecenta, okupivši ih pod zajedničkim nazivom “pittori della realita”.

3. E. Keilhau (Monsu Bernardo): *Starica sa prugastim šalom* 97x73 cm, ulje na platnu, detalj, privatno vlasništvo, Rim

4. E. Keilhau (Monsu Bernardo): *Starica sa ostvorenom knjigom i kutijom za vezenje*, ulje na platnu, 100x75 cm, neznano vlasništvo

Vladimir Marković

A PAINTING BY EBERHART KEILHAU-MONSU BERNARDO IN ZAGREB

The author attributes the painting *The Allegory of Vanitas* (private collection in Zagreb) to Eberhart Keilhau (Italian name Monsu Bernardo, 1624-1687), a Dane by origin, Rembrandt's student and painter of the Italian Seicento. Pointing out the similarities with Keilhau's paintings *Old Woman Beginning Her Embroidery* from the Museum in Serpukhov, *Old Woman with Open Book and Embroidery Box* (location unknown) and especially *Old Woman Wrapped in a Striped Shawl* in a private collection in Rome, the author shows that the Zagreb painting of *The Allegory of Vanitas* was painted in Venice about 1652-53, or before 1656, when Keilhau went to Rome. The proposal that Keilhau painted this picture is also supported by a comparison with the identical composition of the same format (72,5x97 cm) which M. Heimbürger, author of a monograph on the painter (Roma 1988) established to be a copy. The model for this copy was Keilhau's replica of the Zagreb painting.